

Psychosociální intervenční tým ČR

Pracovní skupina pro vytváření standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV -
generálním ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR

Příručka pro školy: *Když se stane neštěstí*

*Připravujeme se na mimořádné události anebo krizové situace a
jejich důsledky*

Prosinec 2011

Příručka je určena¹: zřizovatelům a pracovníkům škol - ředitelům, učitelům, výchovným poradcům, metodikům, školním psychologům, družinářům, pracovníkům pedagogicko-psychologických poraden, atp.

Inspirací může být pro rodiče, žáky, studenty, prarodiče, přátele a pracovníky pomáhajících profesí.

Příručku vytváříme proto, že

- **neštěstí se stávají;**
- **škola má možnosti a zdroje:** začleňuje děti, učitele a jejich rodiny do normálního života, udržuje řád a pravidla navzdory mimořádné události; vytváří společenství, učí a vychovává též prostřednictvím činů; může podporovat i tehdy, když se běžné podpůrné prostředí již vyčerpá; pracovníci školy a rodiče mají zkušenosti, které lze při zvládnutí následků události využít;
- **chceme podpořit vazby ke škole** a k lidem v ní;
- **je užitečné mít připravené kroky**, podle nichž při mimořádné události postupujeme, a **vyjádřené hodnoty** (např. na webu), o něž se v takovou chvíli opíráme a díky kterým mohou ostatní našim postupům rozumět;
- **na neštěstí je možné se připravit**, zvláště když už jsme nějaké prožili; důležité je zkušenost vyhodnotit a zaznamenat;
- **člověk hledá smysl** i v neštěstí: často ho nachází v tom, že jeho zkušenost může pomoci ostatním, aby mohli nešťastné události předcházet nebo lépe zvládat její důsledky.

Situace, kterých se příručka týká²:

a) Když se ve škole (případně jiném zařízení pro děti a mládež) stane

- žáku anebo pracovníkovi školy, že utrpí anebo způsobí těžké zranění, smrt či zážitek ohrožení života anebo zdraví (úraz, nemoc, sebevražda, vražda);
- žáku anebo pracovníkovi školy, že trpí těžkou nemocí anebo následky úrazu;
- žáku anebo pracovníkovi školy, že jejich spolužák anebo kolega je pohřešovaný anebo nezvěstný.

b) Když se mimo školu (případně jiném zařízení pro děti a mládež) stane

- žáku (včetně jeho rodiny, kamarádů, sourozenců) anebo pracovníkům školy (včetně jeho rodiny a blízkých), že utrpí anebo způsobí těžké zranění, smrt či zážitek ohrožení života anebo zdraví (úraz, nemoc, sebevražda, vražda);
- žáku anebo pracovníkovi školy, že někdo z jejich rodiny anebo blízkých trpí těžkou nemocí anebo následky úrazu;
- žáku anebo pracovníkovi školy, že někdo z jejich rodiny anebo blízkých je nezvěstný.

Zobecňujeme několik možných událostí. Užíváme proto termín „zasažený“ (žák, student, učitel, rodič) a máme na mysli (žáka, studenta, učitele, rodiče) v důsledku události mrtvého, zraněného, těžce nemocného, nezvěstného, a jeho blízké.

¹ V textu používáme pro přehlednost a jednoduchost mužské rody.

² Učitelé, žáci a jejich rodiny procházejí řadou nepříznivých životních situací, které si zaslouží pozornost a pomoc: ztráta bydlení – exekuce, šikana, různé formy zneužívání, znásilnění, domácí násilí, chudoba, vliv sekty, sebepoškození. V této příručce se jim nevěnujeme mj. proto, že jde o situace, které bývají zdrojem studu, a proto vyžadují jiné pomáhající postupy než neštěstí, kde jedním ze zdrojů pomoci je i veřejné uznání události.

Příběh, v němž si všichni přejí, aby se nestal; když už se stal, doufají, že jednali tak, jak měli

Fakta: Na čtyřdenním školním výletě utonula 13letá dívka. Doprovázející učitel a učitelka byli obviněni z nedbalostního trestného činu.

Ředitelka se o události dozvěděla z telefonu; volal učitel, slyšela, jak se snaží mluvit klidně, a vnímala, že má strach. „Postarejte se o děti, já se postarám o rodiče,“ řekla nakonec; a dodala: „Posílám za vámi zástupkyni, ať na to nejste sami.“ UVědomila si, že je třeba postarat se o děti, rodiče a učitele.

Došlo jí, že má strach taky. Média, rodiče, vina, policie. Čím začít. Být rychlejší a srovnat si to v hlavě. Minulý týden hrdě vyvěšovali na web poslání, vizi a hodnoty školy jako produkt strategického plánování s rodiči; připadalo jí to dávno a jako by z jiného světa: „otevřenost – spolupráce – rozvoj – podpora“. Ještě, že tam nehlásáme „bezpečí“, napadlo ji a šla svolat krizovou poradou. „Než se sejdou, musím zavolat rodičům.“ Bylo zhruba patnáct minut od zjištění úmrtí. Doufala, že rodiče zpráva ještě nedostihla. Dovolala se matce. Pozdravila, představila se a řekla: „Asi nevíte, co se stalo – Vaše dcera zemřela. Říkám Vám to takto, abyste se to dozvěděla ode mě. Je to strašná zpráva. Prosím, můžu za vámi přijít?“ – Poslouchala matčino lapání po dechu, nevěřící otázky, a cítila se jako stroj. Odpovídala a opakovala: „Můžeme za vámi přijít?“ A: „Může teď někdo s vámi být?“

Zástupkyně, třídní učitel, výchovná poradkyně. Zástupkyně pojedje na místo události, kde se vyšetřuje: „Podpoř je, i když je to třeba průšvih. Ale jsme v tom s nimi. Děti už asi zavolaly domů, s tím neuděláme nic. Sedněte si s nimi, povídejte, mlčte, držte minutu ticha. Netuším, jestli se cítí také vinny. Asi jo.“ Ředitelka s třídním učitelem půjdou za rodiči; ještě musí událost oznámit zřizovateli. Výchovná poradkyně se bude domlouvat s médii. „Prosím tě, domluv se s panem Novákem, tatínkem ze čtvrté bé, je to novinář. Ať ti pomůže co nejdřív sestavit tiskovou zprávu. Chceme být otevření a spolupracovat. Tak tam dej, že budeme pravidelně informovat, ale na řadě věcí se musíme domluvit nejdřív s rodiči.“

Rozhovor se zřizovatelem ředitelce ulevil. Věcný postoj a podpora: „Seženeme právní pomoc. A nabízíme pomoc s médii. Můžete je odklonit na nás.“ – Dnes ještě ty rodiče. „Až tohle bude za mnou, bude za mnou všechno,“ povzbuzovala se.

Vzápětí svolává rychlou poradou všech pracovníků školy a na začátku kromě zprávy o události řekne: „To, co se stalo, zasahuje nás všechny. Naše žačka zemřela, naši kolegové jsou vyšetřováni policií. Prosím, ztišme se na minutu, a přichystejme se na cestu, na níž bychom se měli umět o sebe vzájemně opřít.“ Pak už další informace o události a postupu, dohoda o zacházení s výukou (výjimečná třídnická hodina, poté držet řád a všimnout si, kde je třeba povolit), informování a podpora dětí a rodičů, následná spolupráce s nimi, kontakt s novináři. Jak to bude s pohřbem? „Domluvíme nejdřív s rodiči utonulé podle jejich přání. Řekneme jim ale, že bychom rádi byli jako škola přítomni a že děti ze třídy asi budou chtít pomáhat.“ Co když si rodiče budou myslet, že jednáme z provinilosti? – „No, hlavně my se držíme toho, že chceme být otevření, spolupracovat a podporovat. Ať se stane, co chce. Právní vina je něco jiného, tu vyšetřuje policie. Chceme být solidární.“ Co bude dál? „Máme na večer domluvenou návštěvu u rodičů zemřelé, zítra se vrací celá parta domů, je to o den dřív. Znamená to dát zprávu všem rodičům a do tří dnů s nimi svolat schůzku. A znamená to podpořit kolegy, kteří u toho byli. A vlastně

taky nás všechny. Budeme potřebovat někoho zvenčí, co já vím, dělají to psychologové, duchovní. – Máte někdo kontakty nebo nějaké dobré zkušenosti? – Užší tým se bude teď scházet dvakrát denně. Informace budeme dávat na intranet. Prosím, pište tam také – nápady, dotazy, ať jsme v kontaktu. Budeme denně reagovat. Vážím si toho, že teď předstoupíte před své třídy, budete je informovat a budete s nimi.“

Černá vlajka, pietní místo, oznámení o neštěstí na nástěnky a na web, tisková zpráva, zatím obecně.

Návštěva u rodičů: „Jdeme Vám vyjádřit soustrast. Chceme Vás podpořit, jak budeme moci.“ A pak už jen sedět a poslouchat a odpovídat se slzami v očích. Domluvit další návštěvu.

„Všechno je teprve před námi,“ řekla ředitelka třídnímu, když od rodičů odcházeli. A zjistila, že už se nebojí.

A další dny a týdny, proškolení učitelů v kontaktu s médií, podpora rodičům a obviněným učitelům, vyčerpání, podpora od kolegů i rodičů. Vyhodnocování po šesti týdnech, třech měsících. Školení první pomoci včetně první pomoci psychosociální a duchovní. Roční výročí. Příprava memoriálu.

K poslání a vizi školy přibyla na web další hodnoty: solidarita a připravenost.

Žák anebo učitel vaší školy se zabil / zranil / zemřel

Žák anebo učitel vaší školy je neznámý

CO MŮŽEME OČEKÁVAT HNED A DO TŘÍ DNŮ PO NEŠŤASTNÉ UDÁLOSTI

- **Neštěstí přinese tlak:** všichni budeme chtít něco vědět (médiá, policie, rodiče, učitelé, děti).
- **Bude se zdát, že je málo času.**
- **Začnou se šířit fámy.** Bez jasných informací pracuje fantazie.³
- **Lidé se budou cítit vinní.** A budou **solidarizovat**.
- **Atmosféra bude emočně vypjatá.** Zasaženými / pozůstalými jsme v tuto chvíli všichni.
- **Zaskočí nás bezradnost;** chvíli trvá, než se dokážeme zorientovat v situaci.

☞ CO JE TŘEBA HNED A DO TŘÍ DNŮ PO UDÁLOSTI DĚLAT

= získejme odvahu jednat hned: **plánujme, rozhodujme a domlouvejme se**

I.

- Pokud nutno, poskytneme **první pomoc** a zavoláme zdravotnickou záchrannou službu.
- Zajistíme **bezpečí** sobě a druhým.
- Zajistíme „místo události“ pro práci policie; ponecháme vše, jak bylo.
- Sbíráme **informace**; pokud je zraněná či mrtvá osoba odvážena (záchrankou, pohřební službou), poznamenejme si, kam, a získáme **kontakty**, kde bude možné dostat další informace.
- Postaráme se o toho, kdo zraněnou či mrtvou osobu našel. Posadíme ho, někdo mu udělá čaj a je s ním.
- Umožníme **prostor pro práci** záchranné službě a policii (potřebují rychle informace, nechtějí být rušeni atp.). Zajistíme pro výslech volné pracovní. Zároveň vezme: **nikdo nemusí hned vypovídat**⁴; policie počká, až učitel či žák⁵ bude ve stavu schopném výpovědi.

³ Zvláště u události s velkým veřejným zájmem a dopadem se budeme pohybovat mezi intimními potřebami rodiny, kamarádů a učitelů zasažené/ho a mezi veřejným prostorem, který je zdrojem solidarity (ale i nevídané zvědavosti).

⁴ případně může výpověď odepřít; viz §100 zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)

II.

- Máme-li (např. na webu) vyjádřeny **hodnoty**, ke kterým se škola hlásí, připomeňme je sobě i ostatním; dávají směr našemu postupu a ostatní nám pak mohou lépe rozumět;
- Počítejte se **spontánním předáváním informací** (mobily), s **rychlým zájmem příbuzných a médií**.

Budme proaktivní a iniciativní, **mějme náskok**. Nebudeme-li jednat a komunikovat, začne se šuškat.

- Nezapomeňme **informovat zřizovatele** našeho zařízení a případně požádat o pomoc.
- **Ustanovme tiskového mluvčího** a rychle „proškolme“ zaměstnance školy v pravidlech informování. Připravme si **postoj pro vyjádření** dovnitř a ven.
- Jakmile situace dovolí, svolějme **vedení školy** a připravme další postup: co nejrychleji **informovat pedagogický sbor**; dohodnout, jak postupovat při příchodu učitelů do třídy, kde chybí spolužák (nebo učitel), jak povzbudit učitele a zasaženou třídu. Ustavme **pietní místo**, mysleme na – i malé - **rituály**. V případě úmrtí si připravme postoj pro **účast školy na pohřbu**.
- Vytvořme pro zaměstnance školy **interní informační místo** a **systém informování**, domluvme časy schůzek (zpočátku dvakrát denně). Informujme tak, abychom si mohli dovolit případný **únik informací**⁶.
- Utvořme si (byť na krátkou dobu) **operační tým** z lidí, kteří unášejí zátěž a jsou k druhým citliví (ředitel, třídní učitel, výchovný poradce). Výhodou bývá přizvat zástupce rodičů a studentů.

III.

- Sdělujeme-li **zprávu o nešťastné události** zasažené **rodině** my, bereme si vždy k sobě druhého. Jeden jasně a srozumitelně sděluje a druhý může podporovat příjemce zprávy.
- **Kontaktujeme zasaženou rodinu** i v případě, že už ji o události informoval někdo jiný. **Čím dříve, tím lépe**, i když z toho pravděpodobně budeme mít obavy. **Vyjádřit osobní účast a podporu zasažené rodině je v první řadě na řediteli – ředitelce: nejsou v tom zastupitelní!**

⁵ U výsledku dítěte mladšího čtrnácti let (§102 téhož zákona) musí být pedagog a je třeba informovat rodiče, pokud tak neučiní policie sama.

⁶ Každá informace zpravidla pronikne mimo určený okruh. Vyplatí se proto informace evidovat a podávat tak, aby jejich uniknutí nevadilo, to znamená, aby si je mohl přečíst každý, kdo je v nich zmíněn, a necítil se dotčen.

- Kontaktem pomůžeme rodině i sobě. Napětí se uvolní, přestaneme se bát náhodného setkání. Příchodem do rodiny vyjádříme základní lidské soucítění s neštěstím druhého bez ohledu na otázky kolem zodpovědnosti a zavinění.
- Máme připravený postoj pro účast školy na **pohřbu** a domluvíme se v tomto směru s rodinou. Pro školu není reálné udržet událost v tajnosti a jejím dopadům se vyhnout. Domlouváme se s rodinou, že bychom rádi s jejím **souhlasem** dali **zprávu o úmrtí** (a později třeba o pohřbu) například na školní web nebo na jiné informační prostory školy.
- Setkávejme se s rodinou opakovaně, domlouvejme se, a buďme připraveni na možnou změnu postojů a přání v plynoucím čase.

IV.

- Ve hře je **pověst školy**. Pravděpodobně budeme zpytovat svědomí, zda jsme něco nezavinili, zda nešlo něco udělat lépe. Pocítíme asi **strach** a **vinu**, i když bude věc z právního hlediska zcela mimo naši pravomoc a zodpovědnost. V souvislosti s neštěstími se vina objevuje vždy; je projevem lidské solidarity a zodpovědnosti za druhé.
- Vyžádejme si (např. u zřizovatele) **právní pomoc**.
- Nenechme se zmást účelovými doporučeními v případě, že je **škola vinna**; lidsky a zavčasu se **omluvme**. Projev soucítění neznamená právní přiznání viny.

V.

- Je třeba se postarat o učitelský sbor, o kolektiv třídy, jejímuž žákovi (učiteli) se neštěstí stalo, a též o ostatní pracovníky školy. Jde o ztrátu života; **zasaženými / pozůstalými jsme v tu chvíli všichni**.
- Kontaktujme možné **externí spolupracovníky** pro **nezávislou podporu** (právník, sociální pracovník, duchovní, psycholog atp.) a pro sdílení. Mají výhodu odstupu a nedotýkají se jich osobně rozporuplné reakce, zůstávají klidní; mají zkušenost, co se pravděpodobně s dětmi, učiteli i rodiči v té které době děje a mohou zodpovídat jejich otázky; mohou nás podpořit při rozhodnutích, případně doporučit jiná.
- **Podporujeme vzájemnou pomoc**; spolupomáhejme škole nést výjimečnou zátěž a zachovat její všední běh. Zadávájme krátkodobé a dosažitelné **úkoly** i dětem. **Pomáhat pomáhá**.
- **Uznejme emoce** a jejich vyjádření; posilme bezpečí při vyjadřování negativních emocí a podporujme vyjádření pozitivních – radost z běžných věcí je i v této době přirozená a na místě.
- **Podpořme rodiče, zákonné zástupce, učitele a žáky – a nezapomínejme na sebe!** Podpořený (třídní) učitel znamená podpořenou třídu.
- **Mysleme na viníky**. Také jsou zasažení a mají své potřeby.
- Pišme si deník, **dělejme zápisy**. Získáváme tak **nadhled nad situací** a kontrolu.

- Snažme se o **řád**, ač v prvních dnech nebývá snadné ho nastolit. Aspoň hlídejme přísun **tekutin**. Horečné nasazení prvních hodin a dní může vést třetí až sedmý den k hlubokému vyčerpání.

VI.

- Mějme na paměti, že **potřeby** jednotlivých zasažených **se mohou lišit** a v čase se budou lišit stále více.
- Počítejme, že všechny – včetně nás – mohou zaskočit různé **změny v chování a prožívání**; bývá to přirozená reakce na neštěstí.
- **Potřeby viníka a oběti** (a jejich rodin) je obtížné sloučit. Jsou-li oba z naší školy, přizvěme **externí podporu!**
- **POZOR!** Vezme, že krátkodobé zisky mohou být v dlouhodobé perspektivě ztrátami (např. informační embargo; vyhnutí se návštěvě zasažené rodiny; atp.).

CO MŮŽEME OČEKÁVAT OD TŘÍ DNŮ DO ŠESTI TÝDNŮ PO NEŠŤASTNÉ UDÁLOSTI

- **Potřeby lidí se začnou lišit.** V zasažené třídě i učitelském sboru se budeme setkávat s protichůdnými názory jednotlivců a skupinek. Někdo se snaží zapomenout, dopady události jsou zároveň stále přítomny.
- Objeví se **dilemata**: mluvit – nemluvit o události; vyhledávat samotu – vyhledávat lidi; uklidit a změnit pokoj zemřelého/ho co nejdříve – nechat věci být, jak jsou; volně se smát či udržovat smutek za všech okolností; připomenout po čase událost či nepřipomínat atp.
- Objeví se **hodnotové konflikty**.
- Bude se hledat **viník**.
- **Nezavděláme se všem.** Solidarita bude střídána obviňováním, někdy zklamáním či hněvem. Vždy se najdou lidé, kteří nás budou kritizovat za to, co jsme udělali nebo neudělali.
- **Kolem případného návratu** (zraněného žáka či učitele, pozůstalého sourozence atp.) do školy všechny strany zažívají **úzkost**.

☞ CO JE TŘEBA DĚLAT OD TŘÍ DNŮ DO ŠESTI TÝDNŮ PO UDÁLOSTI = vydržíme, i když se nezavděláme: zůstaňme pevní, domlouvejme se a spolupracujme

I.

- **Promysleme hodnoty a stanovme priority:** Co chceme, aby se z této situace učitelé, žáci a rodiče naučili? Například i to, že si lidé mohou vzájemně pomáhat? Postoje můžeme vyjádřit veřejným dopisem anebo (osobně předanými) osobními dopisy.

II.

- Nadále **komunikujme dovnitř a ven**: udržujme kontakt se žáky a učiteli, s rodiči a veřejností. Povzbuzujícím postojem bývá **uznání**: něco zlého se stalo, společně to chceme zvládnout a oceňujeme, jak se s tím kdo snaží vyrovnat a pro druhé něco udělat.
- Dál se domlouvejme s učiteli a zaměstnanci školy. **Schůzky** – i když méně časté – umožňují vzájemně se na dění vyladit, promýšlet, jak pomoci zasažené třídě a rodině, jak stabilizovat učitele a výuku, poskytují kolegiální oporu.
- Spolupracujme s **vnějšími oporami** (externími spolupracovníky – viz výše).
- Nechme zjistit a ověřit čísla pracovišť telefonické krizové intervence a důvěryhodná spojení na další potřebné pracovníky (právník, duchovní, psycholog, sociální pracovník). **Vyvěsme kontakty na web a další informační místa, vytiskneme je a dávejme** opakovaně žákům zasažené třídy, zasažené rodině a dalším potřebným.
- V neuzavřených případech počítejme nadále se **zájmem médií**. Zajistíme osvětu učitelů, dětí i pracovníků médií, jak spolupracovat. Média chtějí příběh. Komunikujme, a přitom chraňme soukromí zúčastněných.

III.

- Mysleme nadále na pomoc pro **sourozence** zraněného či mrtvého žáka.
- Mysleme nadále na pomoc pro **rodinu** (rodiče, děti) zraněného či mrtvého učitele. Pracovníci a žáci školy jsou pro rodinu oporou už proto, že tvořili důležitou část života pro jejich zasaženého člena, případně byli přítomni při události.
- V domluvě s rodinou usilujme o **brzký** (např. po týdnu) **návrat do výuky**; vrací se například nezraněný viník tragické autonehody, sourozenec zesnulého, ovdovělý učitel atp. Vždy je třeba se na **návrat připravit**: jak ze strany toho, kdo se vrací (a jeho rodiny), tak ze strany kolektivu, do něhož přichází zpět. Domlouvejme se s vracejícím, jak by měl návrat proběhnout, a vysvětlujme, že „dělat jako by nic“ v podstatě nelze.
- Respektujme rozdílné způsoby vyrovnávání se se situací, ač nemusí odpovídat našim hodnotám: dospívající může jít krátce po smrti sourozence na diskotéku, učitel krátce po smrti manželky na rande atp.

IV.

- Udržujme svůj běžný dobrý režim **životosprávy**. Nezapomínejme spát, cvičit, dostatečně pít a přiměřeně jíst. Jde o běh na dlouhou trať. Najděme si opory, i odborné.
- Období šesti týdnů po události bývá užitečné uzavřít **vyhodnocením**: říci si, co se podařilo, uznat, že jsme společně nároky situace zvládli, povšimnout si dobrých změn. Dohodnout se, co je před námi a co pro to budeme muset udělat.
- Nezapomínejme na **rituály**: s přípravou vhodného obřadu, kterým bychom společně uzavřeli šest týdnů základního zvládnutí události, nám mohou pomoci lidé se zkušenostmi v této oblasti (často duchovní).

CO MŮŽEME OČEKÁVAT OD ŠESTI TÝDNŮ DO ROKA A DÉLE PO NEŠŤASTNÉ UDÁLOSTI

- Zasažení budou zasaženými nadále. Budou žít **změněnou identitu** (např. „vdova“ namísto „manželky“).
- Někteří blízcí zůstanou se zasaženými, někteří blízcí se od nich vzdálí.
- Na důležitosti nabudou ti, „kdo vědí“, mají **podobnou zkušenost** – svépomocné skupiny (např. Dlouhá cesta), odborníci.
- Řada věcí (soudy, léčení, rehabilitace...) **trvá mnohem déle**, než je s tím okolím ochotno počítat.
- Roční **výročí** od události lidé vnímají, i kdyby o něm nikdo nemluvil.
- Staneme se **citlivějšími** vůči neštěstí i vůči štěstí.

☞ CO JE TŘEBA DĚLAT OD ŠESTI TÝDNŮ DO ROKA A DÉLE PO UDÁLOSTI

= něco se **změnilo nenávratně**: přecházíme od řešení k vytrvání a od **balancování k bilancování**

I.

- Připravme si postoj pro **dlouhodobé doznívání události** a pro **dlouhodobý kontakt s rodinou**: rodiče provázejí svoje dítě další školní docházkou; pokud zemřelo, jsou s ním v duchu při ukončení školního roku, při maturitním plese, hledají ho na tablu.
- Připravme se na (někdy dlouhodobou) spolupráci s **policí a soudy**, v některých případech s **médií**. Na jedné straně tato spolupráce přináší zátěž, na druhé straně zastání, lidský zájem, oporu.
- Připravme se na život s **vinou, trestem, pokáním, odpouštěním**.

II.

- **Vyladíme kroky školy podle situace zasažených**. Vrací-li se zraněný žák po tříměsíčním léčení do školy, je to pro něj stejné, jako by se vracel po týdnu; jen ostatní jsou už události a prožitku vzdáleni. **Připravujeme proto návrat**, jako by to bylo po týdnu.
- **Mějme připraveny kontakty** na odborná pracoviště a svépomocné skupiny, mohou být potřebné až teď.
- **Sledujeme po celý rok od události** individuální projevy dětí a umožňujeme jim, aby měly za kým přijít a svěřit se. Podobně vnímejme potřeby pracovníků školy a zvláště třídního učitele.
- Událost neprožíváme všichni stejně, **každý potřebujeme něco jiného a v jiný čas**. V tomto směru **neštěstí rozděluje** rodiny i třídní kolektivy a učitelské sbory; spojovat pomáhají např. rituály.

III.

- **Povzbuzujeme začleňování události** do běžného života. Nešťastnou událost a její důsledky můžeme přijmout nebo si na ně postupně přivyknout pomocí uměleckého či jiného zpracování: lze zaangažovat děti kresbami nebo jiným výtvarným dílem, napsat příběh události, můžeme na památku události a zasažených vypsát hudební soutěž nebo sportovní memoriál atp.
- **Vzpomínáme a ukončujeme**, přecházejme z prožitků do vzpomínek. Událost pomáhají uzavírat obřady, slavnosti a materiální památníky (pomníky). Neukončenost (například u pohřešovaných) zatěžuje více než smrt.
- **Vyhodnocujeme**: je za námi obrovský kus cesty s mnoha zkušenostmi. Společně s učiteli a žáky můžeme vyhodnocovat, co se ve zvládnání důsledků události podařilo, a co bychom případně příště udělali jinak. Vyhodnocováním se připravujeme. Učíme se, co lze dělat, aby se nešťastná událost neopakovala. A pokud neštěstí znovu udeří, co lze dělat, aby lidé opět spolupracovali a pomáhali si navzájem nést jeho důsledky.
- **Učme se pomáhat**: zúročíme zkušenost, kterou jsme nešťastnou událostí získali. Probíráme témata, která se otevřela, například ve výchově k občanství. Učme se prvním pomocím – i pomocí psychické, duchovní, sociální.
- To, co děláme, může přispět k našemu **osobnímu růstu i růstu školy**. Všichni jsme získali novou zkušenost a ověřili si, že věci lze zvládnout. To může určit i životní směřování žáků. Málokdy probíhá výchova k občanství tak intenzivně, jako když škola ve spolupráci s rodiči a žáky zvládá dopady neštěstí.

*Tady zatím příručka končí. Na pokračování čeká její těžší část – když žák školy zemře nebo se zraní atp. rodič. Přejeme Vám, ať se Vám daří **spojovat lidi**, ač jejich potřeby, hodnoty, síly i způsoby, jak se s událostí vyrovnávají, se navzájem (někdy i výrazně) liší. Těšíme se na spolupráci s Vámi.*

Příručka vznikala od dubna 2010 do října 2011 v rámci Psychosociálního intervenčního týmu ČR a pracovní skupiny pro vytváření standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při Generálním ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR; na jejím vytváření se dále podíleli: ředitelé základních a středních škol Zbyněk Drozda (Praha), Jana Podoláková (Poděbrady), Pavel Žemlička (Ostrov), Milan Martinek (Ostrov), pracovníci Krizového centra Ostrava, Iveta Coufalíková, Martina Hráská a Dagmar Rýdlová z občanského sdružení Dlouhá cesta, školní psycholožka Kateřina Fořtová a psycholožky Daniela Vodáčková a Janina Zemanová, sociální pracovník Kamil Štěcha. Text byl několikrát použit a ověřen po neštěstích na školách a je otevřen dalším připomínkám a návrhům.

Kontakt:

<http://pit-cr.info>

<http://www.hzscr.cz/clanek/pracovni-skupina-pro-vytvoreni-a-overovani-standardu-psychosocialni-krizove-pomoci-a-spoluprace-pri-mv-gr-hzs-cr-68779.aspx>

autorský kolektiv, prosinec 2011